

Anatolia tattoo art; Tunceli example¹

Anadolu dövme sanatı; Tunceli ili örneği

Mustafa Çağlayandereli²
Hediye Göker³

Abstract

In this article, Anatolia tattoo tradition and art are examined of Tunceli culture. Tattoo is accepted the first father of writing is defined to aim of decoration or giving message and to paint specific cultural figures to the body and lower part of skin surface. Tattoo is one of subject of social sciences especially sociology and antropology, tattoo is dating back to old periods of history, and it is seen in all societies as a cultural object. The tattoo is also a colorful elemen of Anatolian civilization. As a sociological context of tattoo is used to show an occupation group as a 'mark', social statute or tribe and tariqat of a person's society. However, there is a belief such as Anatolian tattoo motifs protect to people from illness and the evi ley and these motifs bring beauty and bravery.

Anatolia tattoo art is a general expression of composition of different local specifics. Tunceli region is the most specific city in Turkey with its geographical density of 'Alevi' and 'Kurd' identities. More than 90% population in Tunceli, societies are formed from tribes and these tribes are different from general society. According to this information, the aim of this research is to describe Tunceli tattoo art, which is estimated specific, and to determine its similarities and differences from Anatolia tattoo art. At the same time, this information are quality to assist in Anatolia tattoo art literature.

Datas in Article are gotten after face-to-face interviews, which are prepared by researches via

Özet

Makalede Tunceli kültürüne ait Anadolu dövme geleneği ve sanatı incelenmiştir. Yazının ilk atası kabul edilen dövme, süsleme veya mesaj verme amacıyla, belirli kültürel figürlerin, bedene; derinin alt yüzeyine nakşedilmesidir. Dövme, tarihin eski dönemlerine dayanan ve tüm toplumlarda görülen kültürel objedir. Dövme Anadolu medeniyetinin de renkli bir unsuru olagelmıştır. Dövme "damga" olarak kimi zaman bir meslek grubunu, sosyal statüyü veya aşiret ve tarikat gibi kişinin bağlı bulunduğu topluluğu belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Aynı zamanda Anadolu dövme motiflerinin kişiyi hastalıklardan, nazardan koruduğuna; güzellik ve yiğitlik getirdiğine inanılmaktadır.

Anadolu'da dövme sanatı farklı yöresel özgüllüklerinin bileşimi olan genel bir form ortaya çıkarır. Bunlardan Tunceli yöresi, "Alevi" ve "Kürt" kimliklerin coğrafi yoğunluğu bakımından, Türkiye'nin en özgün ili konumundadır. Tunceli'de yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu, toplumun genelinden farklılaşan aşiret düzenindeki topluluklardan oluşmaktadır. Buna göre makalede Tunceli dövme sanatını betimlemek ve Anadolu dövme sanatından benzer ve farklı özelliklerini tespit etmek istenmiştir. Burada ortaya konan bilgiler Anadolu dövme sanatı literatürüne katkı yapabilecek niteliktedir.

Makalede sunulan veriler Ağustos 2010 tarihine aittir. Tunceli kent merkezinde kartopu örnekleme tekniğine göre tespit edilen (ve

¹ This article is being prepared by using the report of the "Anatolia Tattoo Art by example Dersim Culture" which was presented at the 1. International Tunceli (Dersim) Symposium. The Symposium realised at 4-6 October 2010, Tunceli - Turkey.

² Assist. Prof. Dr., Mersin University, Faculty of Arts and Science, Department of Sociology, cagdereli@mersin.edu.tr

³ Ceramic artist, Mersin, hediyeogoker@windowslive.com

their developed standart question form, and 15 people (who had tattoos on their body) in 2010 in Tunceli. Tunceli tattoo art sample pictures are presented in Article's addition part (with approval of source people).

The general result from the research is: (1) Tunceli tattoos are not Picture; they are ideogram form of Picture. (2) Tunceli tattoo technique is not more different from East and South-East Anatolia regions. (3) Ethnic or religious figures are not dominant in Tunceli tattoos. (4) Tribe's figures also are not dominant in Tunceli tattoos. (5) According to this, Tunceli tattoos can be evaluated a kind of figur in Anatolia tattoo tradition. (6) In Sociological, interest of traditional tattoo art is decreased in Tunceli and 'tattoo desgins' concerning Western Culture become widespread.

According to this reason, the suggest of researchers is Tunceli and Anatolia tattoo art should become brand value via scientific researches and add to global relation networks.

Keywords: Tattoo; Anatolia Tattoo Art; Tunceli; Culture; Sociology.

(Extended English abstract is at the end of this document)

Giriş: Araştırmanın Problematığı

Makalenin konusunu "Tunceli kültürü özelinde Anadolu dövme sanatı ve geleneği" oluşturur. Konu, literatür taraması ve kaynak kişilerle yapılan mülakatlar aracılığıyla aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Başta güzel sanatlar olmak üzere antropoloji, sosyoloji ve iletişim gibi sosyal bilim dallarına konu olan "dövme" kayıp zamanların kutsal metinleri ve yazının ilk atasıdır. Kökeni tarihin derinliklerinde saklı olan **dövme**, insanın beğenilme ve güzel görünme, inancı ve/veya aidiyeti belirtme gibi farklı duygu durumları yansıtır. Bu temelden bedenlere eski çizgilerle yeni anlamlar yükleyen ve farklı değer sistemlerini yansıtan dövme bir sanat formu ortaya çıkarır. "Dövme sanatının önemli bir karakteristiği de yazısı kutsal kitap gibi vücutta olan (pikdogram) sözsüz iletişim aracı olmasıdır" (Hazar, 2007).

Tanım olarak "dövme", süsleme ve/veya mesaj verme amacıyla, belirli kültürel figürlerin, bedene uyumlu bir boya maddesi kullanılarak ömür boyu çıkmayacak biçimde derinin alt yüzeyine nakşedilmesidir. Bu yüzden dövme beden işaretleri denilmektedir.

Günümüzde dünya genelinde yaygın olarak gözlenen dövme uygulamasının modası ve endüstrisi oluşmuş durumdadır. Dövmeyi bilim düzeyinde ele alan, daha doğrusu farklı bilim alanlarına ait dövme figürlerini inceleyen araştırmacılar vardır (Zimmer, 2011). Küresel bir obje haline gelen

bedeninde dövme bulunan) 15 kişi ile standart soru formu aracılığıyla yüz yüze görüşülmüştür. Tunceli dövme sanatı örneklerini gösteren fotoğraflar (kaynak kişilerin onayı ile) makalenin ekinde sunulmuştur.

Araştırmanın genel bulgusu şöyle ifade edilebilir: (1) Tunceli dövmeleri resim değil, resmin düşünce yazısına (ideograma) dönüşmüş şekilleridir. (2) Tunceli dövme tekniği Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinkinden çok farklı değildir. (3) Tunceli dövmelerinde etnik veya dinsel figürler başat değildir. (4) Tunceli dövmelerinde aşiret figürleri de başat değildir. (5) Buna göre, Tunceli dövmeleri, Anadolu dövme geleneği içerisinde motif çeşitlerinden birisi olarak değerlendirilebilir. (6) Sosyolojik bilgi olmak üzere, Tunceli'de geleneksel dövme sanatına ilgi azalmıştır ve fakat Batı kültürünün "tattoo designs"leri yaygınlaşmaktadır.

Araştırmada ortaya konan bulguya göre kaybolmaya yüz tutan Tunceli (ve genel olarak Anadolu) dövme sanatının sürdürülebilmesi için bilimsel araştırmalara gereksinim vardır. Dışarıya verdiği göç nedeniyle ekonomik ve sosyal sermayesini hızla kaybeden Tunceli (vb yerleşimler) çeşitli projelerle marka kent haline gelebilir. Tunceli'nin markalaşma sürecinde geleneksel dövme sanatı önemli rol oynayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dövme; Anadolu Dövme Sanatı; Tunceli; Kültür; Sosyoloji.

dövme esas itibarıyla bireysel ve grupsal boyutları olan insan davranışıdır. Bireysel açıdan konuyu ele alan çoğu araştırmacı için dövme, kendine zarar verme davranışlarından biri olarak kabul görme eğilimindedir. Birçok araştırmada piercing, delme, tekrarlayan estetik cerrahi ya da transseksüel operasyonlar, sadomazoşizm, deride iz bırakma, madde kullanımı gibi uzayıp giden bir listeye dâhil edilerek ele alınıyor (Yücel, 2015). Hatta suç işleme davranışları ile dövmeler arasındaki korelasyon üzerinde çalışılıyor (Kayser, 2010). Kimi ruhbilimciler ise dövmelerin renkli, yumuşak hatlı, sevimli olabileceğini; bunun sahibinin sevilme, bağlanma ve beğenilme duygularının peşinde olabileceğini ifade ediyorlar (National Geographic, Şubat 2015: 55). Psikolojide dövme ister pesimist ister optimist bakış açısından olsun ruhsal arkeolojik çalışmanın aracı olarak kullanılabilir. Bu makalede dövme sosyal olgu, sanat ve gelenek olarak sosyolojik bağlamıyla ele alınmıştır. Dövmenin daha çok grupsal (sosyal) niteliği üzerinde duran çalışmalarda dövme olgusu ile cinsiyet, cinsellik (Friedland, 2015), beden, sosyal statü (Jeffreys, 2000), gizem ve tabu (Parry, 2010 ve West, 2011), gençlik, alt kültür (Currie-McGhee, 2013a), sağlık (Currie-McGhee, 2013b), ekonomik sektörler (Brallier et al, 2011), görsel kültür (Fenske, 2007), sanat (Hirschmann, 2013), felsefe (Arp, 2012), toplum (Atkinson, 2003), suçluluk ve hapisane (Shoham, 2015) gibi çok çeşitli konular ilişkilendirilmekte ve geniş yelpazede ele almaktadır.

İnsan bedeninin farklı malzemeler kullanılarak sembol ve resim ile süslenmesi (tatoaj) az çok tüm kültürlerde görülür ve tarihin çok eski dönemlerine dayanır. Avusturya – İtalya sınırındaki Alplerde bulunan ilkel “Buz Adam”ın bedeninde dövme taşıdığı Avusturyalı arkeolog Konrad Spindler (1939–2005) tarafından 1991’de açıklanmıştır. Ötzi ismi verilen Buz Adam’ın 5300 yıl önce yaşadığı tahmin edilmektedir. Japonlardaki balçıktan dövmelerin tarihinin İsa’dan önce 5 bin yıldan daha eski olduğu düşünülmektedir. İ.Ö. 2000’lerden kalma Mısır mumyalarında da kamış ve yaprak boya ile yapılmış dövmelere rastlanılmıştır (Diyarbakirli, 1972: 59–60; Yaran, 1994: 521; Hazar, 2007). Arkeolojik kazı ve araştırma sonuçlarına göre, Hun, Kazak ve Kırgız gibi eski Doğu toplumlarında asil ve kahraman kişilerin dövme yaptıkları tespit edilmiştir. Eski Roma’da ve sonraki yüzyıllarda İngiltere’de ise suçluları ve köleleri işaret etmek amacıyla dövme kullanıldığı bilinmektedir. “Dövmecilik özellikle Okyanusya adalarında (Markiz, Samoa) ve Yeni Zelanda’da gelişmiştir. Deride yara açılarak yapılan dövme tekniğine Avustralya ve Merkezi Afrika yerlilerinde rastlanılmaktadır” (Kadioğlu Çevik, 1996). Bundan başka Amerika’da, Kutuplarda ve Japonya’da dövmenin yerli halk kültürlerinin önemli bir unsuru olduğu tespit edilmiştir (Hazar, 2007). İ.S. 6. yüzyılda yaşamış olan Romalı doktor Aetius, ‘Medicae Artis Principes’ isimli kitabında dövme tekniğine dair bilinen en eski metni yazmıştır ⁴ (National Geographic, Şubat 2015: 39).

Dinsel olarak Şamanizm, Paganizm, Animizm, Sabiilik, Taoizm, Budizm, Manihaizm ve Zerdüştlük gibi inanışlarda dövme izlerine rastlanmaktadır. “Dövmelerin temelinde insanın vücudunu ve ruhunu korumak için yardımcı olacağı varsayılan -ve ilgili toplulukların dinsel inanç ve mitlerine atıfta bulunan- şekil veya resimler yatıyor... Bazı topluluklarda, yaşamını yitiren bireyin ölüler dünyasına geçişte engellerle karşılaşmasını önleyen işaretler olarak değer yüklenirken, kimi topluluklar açısından da kişinin cennete kabulünü sağlıyor” (National Geographic, Şubat 2015: 41 ve 45). Üç büyük din olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’da ise dövme yapma/yaptırma yasaklanmış ve hoş karşılanmamıştır. Örneğin, Kitab-ı Mukaddes’te, “ölüler için bedeninizde yara açmayacaksınız, dövme işareti koymayacaksınız” (Levililer: 19/28) buyruğu yer alır (Yaran, 1994: 521–522; Atlas Dergisi, Ağustos 2002: 48; Hazar, 2007). İslam dininde ise kimi âlimler Peygamber’e dayandırdıkları rivayete göre dövmeyi “Tanrı’nın yarattığı şekli değiştirmek” olarak nitelendirerek “günah” kabul etmişlerdir. İslam’ın egemen olduğu bazı yerlerde ellerinde haç dövmesi bulunan

⁴ Aetius’un dövmede kullanılacak karışım tarifi şöyle: Biraz çam ağacı (özellikle de kabuğu). Bir tutam korozyonlu tunç. Az biraz öd. Bir de zaç yağı tabii (bunun yerine kara boya da olabilir). Tamarını ezip karıştırıp elekten geçiriyorsunuz. Diğer tarafta sirkeyle korozyonlu tuncu öğütüp farklı bir karışım daha hazırladınız mı işin yarısı hallolmuş demektir. Sonrası, bu iki karışımı bir araya getirmek, biraz pırasa suyu ve biraz da su eklemek ve de karıştırmak...

erkekler, “gizli gâvur” kabul edilir; camilere alınmazlarmış (Bulut, 2002: 36–54). Dövme geleneği bu yasaklamalara rağmen farklı kültür topluluklarında sürdürülmüştür.

Orta Asya Türk coğrafyası (Kazakistan-Moğolistan) kazılarında bulunmuş olan Proto-Türk ve Hun dönemine ait Oğlaktı, Pazırık ve Ukok mumyalarında dövmeler tespit edilmiştir. Bu dövmelerin şifa bulma, acıdan kurtulma gibi sağlık amaçlı yapıldığı ileri sürülüyorsa da bunların daha geniş anlama sahip olabileceği yönünde tartışma devam etmektedir. Pazırık kurganında bulunan ve bir başkana ait olduğu belirlenen bir mumyadan hareketle Hunlarda ve daha sonraları Kazak ve Kırgızlarda asil ve kahraman kişilerin dövme yaptırabildiği iddia edilmektedir (Bulut, 2002; Hazar, 2006). Eski Türklere ait dövmelerde gerçek veya gerçeküstü hayvanlar resmedilmiştir. “Bu dövmelerde yer alan geyik, koç, balık, kaplan, grifon ve benzeri hayvan tasvirlerinin ‘hayvan-atalar’a ve bu hayvanların çeşitli sembolik anlamlarına işaret ettiği düşünülebilir”. Gök ve Yer dinine ilişkin inanışlar ve mitler çerçevesinde bu dövmelerin “kötülüklerden ve kötü ruhlardan korunma, savaşta düşmana karşı başarı kazanma, iyiliğin kötülüğe galip gelmesi, hangi ‘hayvan-ata’dan türediğini gösterme ve bu atanın koruyuculuğu veya kişinin koruyucu hayvan ruhunun muhafazası altında hayatını sürdürme, öldükten sonra yeniden dirilme, öte dünyaya geçerken hayvanı vasıta olarak kullanma, çekiciliğini arttırmak üzere süslenme ve benzeri amaçlarla yapıldığı söylenebilir” (National Geographic, Şubat 2015: 45 ve 50; Hazar, 2006).

Asya ve Anadolu’daki Türk-İslam devirlerinin başlangıcında dövmeye ait bilgiler yetersizdir. “Anadolu’ya gelen Oğuz Türklerinde Türk kültürünün hemen tamamında bulunduğu gibi her boyun bir simgesi bulunurdu. Bu anlamda Günhan’ın simgesi şahin, Ayhan’ın simgesi kartal, Yıldızhan’ın simgesi tavşan olduğu bilinmektedir... Yaylak ve kışlak anlayışı içerisinde bir oymağın hayvanlarının, diğer oymakların hayvanlarına karışmasını önlemek için, hayvanlara *dökün*, *dövme* veya *dögme* adı verilen *damgalar* vurulmuştur (Kaştan & Kaştan, 2009: 413; aktaran Öncül, 2012: 8). Esas itibarıyla Türk kültüründe yaygın olan damganın farklı kullanımları söz konusudur. “Eski Türkler’de *tamga*, *tamka* ve *damga* şekillerinde yazılan kelime, ‘el ile yapılan motif’ anlamına geliyordu. Ayrıca şahıs imzası ve mührü olmasının yanı sıra bugün olduğu gibi (damga resmi, damga pulu) ‘vergi’ manasında da kullanılmıştır” (Halaçoğlu, 1993: 454).

Osmanlı döneminde dövme özellikle 19. yüzyıl Batılılaşma hareketleri etkisiyle Avrupa’dakine benzer anlamlarda kullanılmıştır. O dönemde dövme *damga* olarak kimi zaman bir meslek grubunu, sosyal statüyü veya aşiret ve tarikat gibi kişinin bağlı bulunduğu topluluğu işaret etmiştir. Örneğin, Cezayirli gemiciler aracılığıyla Osmanlı denizcileri arasında yaygınlaşan dövme; XVII. yüzyıldan itibaren İngilizlerde olduğu gibi Yeniçerilerce bağlı buldukları “orta”yı (bölük) simgelemek amacı ile yaptırılmaya başlanmış, Yeniçeri ocağının kapatılışına dek sürmüştür. 196 ortadan oluşan Yeniçerilerin her bir ortasının bir simgesi vardı ve bu simge bir nişan olarak vücuda işlenirdi. Ayrıca Fransa’da olduğu gibi, geç dönemde fahişelik yapan kadınların kollarının damgalandığı da anlaşılıyor ve yine Avrupa’da ya da geç dönem dünya ülkelerinin önemli bir bölümünde olduğu gibi dövmelerin bireyin mahkûmiyetini anlatan birtakım şekil, simge ve işaretler olarak kullanıldığı da görülüyor (Kadioğlu Çevik, 1996 ve National Geographic, Şubat 2015: 50). Halk arasında, Anadolu’nun özellikle Güneydoğu ve Doğu Bölgelerinde yaygın olan dövme geleneğinin özellikle Arap, Kürt, Yezidi ve Süryani kültürlerinin önemli bir motifi olduğu bilinmektedir. Kimi Türkmen aşiretlerinde de dövme geleneğinin olduğu bilinmektedir. Anadolu’da dövme sanatının adı Kürtçe’de Dak, Arapça’da Nesh, Vesm, Veşm ve Türkçe’de Dövme veya Dövün olarak bilinmektedir (Mardinlife, Mart-Nisan 2008: 36–39).

Dövme Anadolu’da gündelik yaşamdaki birey için; etnik ve/veya dinsel kökene bağlı olmak, süslenmek ve güzel görünmek, hastalık ve nazardan korunmak, ve uğur ve tılsım etkisinden yararlanmak gibi anlamlar taşır.

Nihal Kadioğlu Çevik (1996) Gaziantep’in Barak Bölgesi’nde iki Türkmen ve bir Kürt köyünde yaptığı araştırmada geleneksel Anadolu dövme sanatı konusunda şu bilgilere ulaşmıştır:

- Dövme Yaptıran Kesimler: 40–45 yaşın üzerindeki erkek ve kadınların el, yüz ve vücutlarında yörede “dövün” olarak adlandırılan dövmelere rastlanmıştır. 18–20 yaş civarı genç kızlarda ise yalnız sağ yanakta bir nokta şeklinde simge gözlenmiştir. Dövün, kadınlar tarafından özellikle çene, çene altı, ayak bileği, boyun, göğüs ve el üstlerinde tercih edilmekte, erkeklerde ise burun üzeri ve alın ortasında, el üstlerinde, el bileğinde ve kollarda dövüne rastlanmaktadır.
- Dövme Yaptırma Nedeni: Yörede dövme genel olarak süslenme amacıyla yaptırılmaktadır. Bununla beraber, 60 yaş üzerindeki kadın ve erkekler uğur getirdiği, kazancı artırdığı, bereketi sağladığı inancı ile de dövme yaptırabilmektedirler. Ayrıca çocuğu olmayan kadınların bellerine yaptırıldıkları dövme sayesinde çocukları olacağına ilişkin inanç mevcuttur.
- Dövme Yapan Kişiler (Dövmeciler): Yörede “gurbet” adı verilen, geçimini boncuk, iğne gibi ufak tefek gereçler satıp, karşılığında yumurta, arpa, buğday vb. olarak karşılayan küçük gezici gruplar tarafından, 15–20 yıl öncesine kadar isteyenlere dövün yapıldığı, şimdi ise bu uygulamanın devam etmediği tespit edilmiştir.
- Uygulama Tekniği: Dövün yapılmadan önce, dövmeyi yaptıracak kişi veya “gurbet” tarafından belirlenen şekiller yanmış kibrit çöpü yardımı ile vücut üzerine çizilir. Üç ya da dokuz adet halinde (bu rakamların mistik özelliği bilinmektedir) bir araya getirilerek sıkıca bağlanan iğnelerle deri dövülür; koyun ödü ve kazanların altından toplanan isle hazırlanan karışım, bu dövülme sırasında altderiye yerleştirilir. Kabuk bağlayan bu yara zamanla iyileşir ve desen belirir.
- Dövmede Simge/Sembol*: Bilinen dövme motifleri arasında, kadınlarda el üstü ve ayak bileklerinde rastlanan tarak ve ayna; genellikle yüze yapılan yıldız ve ayak bileklerinde halka motifleri önemli yer tutmaktadır. Bunlarla beraber 60 yaş civarındaki birkaç kadında dikkati çeken, çene altından başlayarak, boyunda devam eden ve iki göğüste şekillenen ceren (ceylan yavrusu) motifidir. Erkeklerde daha çok şakaklarda ve kollarda yoğunlaşan Arap harfleriyle yazılmış isim ve ibarelere, aslan, yılan, ay gibi şekillere rastlamak mümkündür.
- Dövme Geleneğinin Sürdürülebilirliği: Günümüzde dövmeye rağbet azalmıştır. Dövmesi olan veya yaptırmayı düşünenler kentlerde çok yadırgandıklarını, torun ve çocukları tarafından çağdışı bulunduğunu bildirmişlerdir. Toplum baskısı nedeniyle sonradan asitli maddelerle bedenlerindeki bu izi çıkarma girişiminde bulunanlara da rastlanmıştır.

Kadıoğlu Çevik’in bu betimlemelerini Hazar’ın (2007) Mardin Kızıltepe-Bozhöyük yöresinde yaptığı dövme konulu araştırma bulguları desteklemektedir. Araştırmacıya göre, yörede vücuda yapılan dövme yerleri cinsiyete göre değişiklik göstermektedir. Erkeklerde daha çok ellerde, isme’l-bikar denilen burun, çene, elmacık kemikleri üzerinde birer nokta şeklinde yapılmaktadır. Bayanlarda ise ellerde kollarda, ayaklarda, alınlarda, çenelerde, dudaklarda, yanak ve göğüslerde yapılmaktadır. Bozhöyük’te alın, dudak, çene, bilek, el, parmak, ayak bileği, ayak üzerine dövme yaptırıldığı görülmektedir. Alında daha çok güneş işareti (☉), dudakta haç işareti (†), çenede küçük çarpı işaretleri (x) ile baklava dilimleri (◊) ve çentikler (∩), yuvarlaklar (○) ve noktalar (●), ayak bileği ve devamında üç çemberin içinden geçen çatal işareti (♀) ile büyük d şeklinde yarım ay (D), ayaküstünde ise alındaki işaretin düzeltilmiş şekli ile üç nokta (●●●), el bileğinde ise çentikleri artırılmış güneş işareti (☼) ve tarak (‡), el üstünde çenedeki şekillerin daha genişletilmiş biçimleri ve çentikli çarpı işaretinin üst üçgeninde bir beş köşeli yıldız, yüzük ve orta parmakta ise küçük bir artı (+) işareti resmedilmiştir. Hazar’a göre, oval ve düz çizgiler ile noktalar olumlu bir imaj olarak;

* Atlas Dergisi’nin 2002 yılı araştırma verilerine göre; **göz deseni** nazardan korunmayı, bolluk ve bereketi; **yıldız** mutluluğu; **hayat ağacı** yaşamı; **kuş motifi** ölünün ruhunu ötelere, yükselere götürüp ona eşlik eden kutsal yaratık olması bakımından yaşamı ve ruhu simgeler. **Akrep** genellikle kahramanlığı; **muska biçimindeki üçgen** doğurganlığı, kötülüklerden korunmayı ve taşıyanı kem gözlerden uzak tutmayı; **akarsu** temizliği ve sağlığı; **koçboynuzu** bolluğu bildirir.

çapraz, köşeli ve verevine işaretler olumsuzluklara karşı tepki olarak; artı, haç, yıldız, güneş işaretleri ve oval şekiller ise dini bir duygu telkin etme olarak anlamlandırılmaktadır.

Nihal Kadioğlu Çevik'in (1996) ve Hazar'ın (2007) Anadolu'nun farklı yörelerinde dövme sanatına dair bu tespitleri ile Tunceli araştırmasının verileri makalenin Sonuç bölümünde karşılaştırılmıştır.

Anadolu dövmesinde kullanılan figürler mezar taşlarından, dokumalara, mimariden işleme tekniklerine kadar uzanan ve hemen hepsinde dinsel, büyüsel, mitolojik; sosyal ve cinsel statü, aşiret işareti niteliği taşıyan motiflerin benzerlerini bulmak mümkündür. Bu motiflerin kişiyi rahatsızlıklardan, nazardan koruduğuna; güzellik ve yiğitlik getirdiğine olan inanç halen devam etmektedir (Kadioğlu Çevik, 1996 ve Hazar, 2007).

Dövme geleneği Anadolu'da genel bir form ortaya çıkarmakla birlikte, Tunceli kültürü büyüteç altına alındığında kentin kendisi gibi dövme sanatının da görece özgül nitelikler taşıyabileceği tahmin edilmektedir. Tunceli, "Alevi" ve "Kürt" kimliklerin coğrafi dağılımı bakımından, Türkiye'nin en özgün ili konumundadır. Zira Tunceli'de yaşayan nüfusun %90'ından fazlası, toplumun genelinden farklılaşan aşiret düzenindeki topluluklardan oluşmaktadır. Tunceli'deki büyük aşiretler çoğunlukla Kırmancki (Zazaca) konuşan Hormek, Şeyh Hasan, Arilli, Lolan, Alan, Karsan, Şavolan, Koçgiri, Demenan, Yusufan gibi Aşiretler ile Kurmanci konuşan Xıran, Şadiyan, İzolan, Axucen, Baba Mansur, Kurmeş, Şavak gibi aşiretlerdir. Tunceli'de Kırmanç Kürtleri arasında deq (dövme) sıkça görülür. Buna karşılık Zazalar arasında daha seyrekir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı görgül örnekler üzerinden Tunceli dövme sanatını betimlemek ve öteki yörelere ait mevcut veriler ile bunları karşılaştırarak benzerlik ve farklılıkları tespit etmektir. Bu çabanın Anadolu dövme geleneği araştırmaları literatürüne ve Tunceli kültürünün gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma betimsel nitelikte olduğu için varsayım kullanılmamıştır. Bunun yerine Tunceli dövme geleneğini aydınlatabilecek özel sorulara yanıt aranmıştır. Bu sorular şöyledir:

1. "Anadolu Dövme Kültürü" içerisinde "Tunceli Dövmesi" nasıl tanımlanabilir? Etnik, dinsel, coğrafi, politik, ekonomik ve kültürel olarak öteki dövmelerden farkı ve benzerliği nedir?
2. Tunceli'de her aşiretin kendisine özel bir simge ile temsil edildiği dövme geleneği var mı?
3. Tunceli aşiret dövmelerinin kendi aralarında benzerlik ve farkları nedir?
4. Toplumsal değişme sürecinde "Tunceli Dövme Geleneği"nin görünümü nedir?
 - Geçmiş dönemlerde yaygın olduğu halde günümüzde daha az rağbet görmesinin nedenleri nedir?
 - Cinsiyet ve yaş grubu olarak geçmişte hangi toplum kesimleri daha çok dövme yaptırıyordu? Günümüzde hangi toplum kesimleri dövme yaptırıyor?
 - Günümüzde özellikle gençler arasında yaygınlaşan "tatto"ya (vücut resimlerine) Tunceliler ilgi gösteriyor mu? Cevap "evet" ise bunlar hangi toplum kesimleri? (Kürt/Türk, Alevi/Sunni, Zengin/Fakir, Politik/A-Politik, Kentli/Köylü, Kadın/Erkek, Genç/Yaşlı gibi)
 - Tatto yaptıran Tunceliler arasında "Tunceli Dövme Sanatı Figürleri"ni kullananlar var mı? Var ise bunlar yaygın mı? Yaygınlaşıyor mu?
 - Tunceli Dövme Sanatı üzerine Üniversite, Belediye, Dernekler vb.nin proje, kitap, makale, gazete yazısı gibi herhangi bir çalışması var mı?
5. Tunceli'de kullanılan Dövme Malzemesi ve Tekniği nedir?
 - Türü (Vücut boyama, Deri çizme, yara vb)
 - Figürler ve anlamları (örneğin; çocuklarda ölmesin diye işaret parmağı ile başparmağın arasındaki perdeye üç nokta şeklinde bir motif işlenir)
 - Dövme malzemeleri (kullanılan boyalar, katkı maddeleri, boyama aletleri vd)

- Dövmeciler (dövme ustaları) kimdir? (Bunların sosyal statüdeki yeri nedir; örneğin bunların dini veya aşiret olarak saygınlıkları var mı? Erkek/Kadın veya Genç/Yaşlı olarak belirli bir nüfus kesiminden olmaları koşulu var mı? Dövme işinden aynı zamanda gelir veya başka bir kazanç elde ederler mi? Bu işi kimden öğrenmiş ve kime öğretmektedirler?)

Tunceli’de gerçekleştirilen mülakatlar ile bu soruların yanıtı tespit edilmeye çalışılmış ve buna dayalı Tunceli dövme geleneğinin sürdürülebilirliği tartışılmıştır. Sanatsal/kültürel/sosyolojik değeri olan “Dövme” günümüzde yok olmaya yüz tutan bir gelenek formu statüsündedir. Bu olumsuz süreç Tunceli’de de işlemektedir. Uygarlıklar beşiği Anadolu etnik, dinsel, coğrafi vd. farklılıklar temelinden çok zengin bir “dövme sanatı geleneği”ne sahip olmakla birlikte, günümüzde genç kuşaklar popüler kültürün ve bireyleşme ve yabancılaşma gibi kapitalist süreçlerin etkisiyle bu geleneği sürdürmemeye başlamıştır.

Metod

Araştırma için bedeninde dövme bulunan 15 kişi ile Tunceli kent merkezinde Ağustos 2010 tarihinde mülakat gerçekleştirilmiştir.

Bir üst başlıkta sunulan araştırma soruları standart soru formu halinde bütün deneklere uygulanmıştır.

Nitel araştırma için 15 kişilik örneklem grubunun evreni temsil kabiliyeti sorgulanabilir ise de bedeninde dövme figürü bulunanların çoğunluğu kırsal yörelerde yaşayan yaşlı kadınlardır. Ayrıca yaşlıların tamamı geleneksel dövme sanatına ilgi göstermemektedir. Tüm bu nedenle evrendeki kişi sayısı tam olarak bilinmemektedir. Örneklem grubundakiler dövme hakkında benzer bilgileri vermişlerdir. Araştırma örneklem grubu “kartopu örnekleme tekniği”ne uygun olarak belirlenmiştir. Bu teknik, temsil gücünün zayıf olabileceği kaygısıyla eleştirilebilse de evrenin geniş olması ve bilinmeyen deneklere ulaşmak durumunda olduğumuz için tercih edilmiştir.

Bu örnekleme tekniği, araştırma evreninin sınırlarının (özellikle potansiyel deneklerin) belirlenmesinin zor olduğu durumlarda kullanılır. Söz konusu teknik genel hatlarıyla şöyle tanımlanabilir: Kartopu tekniğiyle araştırma yapmak için, evrene dâhil birisiyle temas kurulur. Sonra temas kurulan kişinin aracılığıyla bir başkasıyla ve daha sonra tekrar aynı yolla başkalarıyla temasa geçilir. Dolayısıyla, tepeden aşağıya yuvarlandıkça büyüyen kartopu gibi örneklem hacmi gittikçe büyür (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 45; Yıldırım ve Şimşek, 2005: 112).

Araştırmadan elde edilen bilgiler Tunceli dövme sanatı örneklerini yansıtabilecek görsel materyal ile desteklenmiştir.

Araştırmadan Elde Edilen Veriler

A. Kaynak Kişiler ve Demografik Nitelikleri

İsim/Soyisim	İkamet Yeri	Yaşı	Eğitim Düzeyi	Mesleği
Pelgüzar Kırmızıtaş	Nazimiye, Aktepesi Köyü	65	Eğitimsiz	Ev Hanımı
Beser Diribaş	Nazimiye	80	Eğitimsiz	Ev Hanımı
Leyla Diribaş	Ankara	65	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
Elif Yıkılmaz	Nazimiye	70	Eğitimsiz	Ev Hanımı
Zarife Güzel	Nazimiye	67	Eğitimsiz	Ev Hanımı
Makbule Koç	Çemişkezek, Hazarı Köyü	82	Eğitimsiz	Ev Hanımı
Zeynep Genç	Pertek, Ağbayır Köyü	90	Eğitimsiz	Ev Hanımı
Hatun Güzel	Nazimiye	74	Eğitimsiz	Ev Hanımı
Emoş Karabulut	Nazimiye	97	Eğitimsiz	Ev Hanımı
Elif Güzel	İstanbul	92	Eğitimsiz	Ev Hanımı
Şehriban Özdemir	Tunceli Merkez	73	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
Fatma Tali	İzmir	72	Eğitimsiz	Ev Hanımı
Sabriye Koç	Nazimiye	78	Eğitimsiz	Ev Hanımı
Hatun Gök	Nazimiye	72	Eğitimsiz	Ev Hanımı
Fatma Korkmaz	Tunceli Merkez	82	Eğitimsiz	Ev Hanımı

B. Esas Veriler

Araştırmada ilkin, “Anadolu Dövme Kültürü” içerisinde “Tunceli Dövmesi”nin yeri belirlenmek istenmiştir. 15 kişilik örneklem grubuna **“Etnik, dinsel, coğrafi, politik, ekonomik ve kültürel olarak Tunceli dövmesinin öteki dövmelerden farkı var mı, varsa nedir?”** Sorusu yöneltilmiştir.

Alınan yanıtların hemen hemen tümü itibarıyla *Tunceli’ye özel ve özellikle “Kürt” ve “Alevi” kimlikleri orijini dövme geleneğinin olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre, Tunceli dövmesi, Anadolu dövme geleneği içerisinde motif çeşitlerinden birisi olarak değerlendirilmiştir.*

Araştırmada aydınlatılmak istenen ikinci konu, **dövme – aşiret ilişkisidir**. Örneklem grubuna **“Tunceli’de her aşiretin kendisine özel bir simge ile temsil edildiği dövme geleneği var mı?” ve varsa “Tunceli aşiret dövmelerinin kendi aralarındaki benzerlik ve farkları nedir?”** sorusu sorulmuştur.

Alınan yanıtlar itibarıyla (ve araştırmacıların beklentisinin aksine), *Tunceli aşiret düzeninde her bir aşireti simgeleyen dövme figürleri ve aşiret dövme geleneğinin olmadığı tespit edilmiştir.* 72 yaşındaki Nazimiyeli F. T. açık olarak “kendisinin Kureşan aşiretinden olduğunu, ancak yaptırdığı dövmenin aşiret sembolü olmadığını” ifade etmiştir. 70 yaşındaki Nazimiyeli E. Y.’nin ifadesine göre, “dövme yaptırma geleneği daha çok kadınlar arasında yaygınmış ve ‘güzel görünmek’ amacıyla dövme yaptırılmış”. Küçük yaşta dövme sahibi olan 67 yaşındaki Nazimiyeli Z. G. ise (moda gibi) “herkes yaptırıyordu, ben de yaptırдыm” biçiminde bir açıklama getirmiştir. Yine Nazimiyeli olan 74 yaşındaki H. G. ise “bizim insanlarımız Çingenelere özenmişler” yorumunda bulunmuştur. Tunceli merkezden ve Alunkortunme aşiretinden olan 73 yaşındaki Ş. Ö. ise 10 yaşındayken ailesinin “çok güzelsin, nazar değmesin” diye kendisine dövme yaptırdığını ifade etmiştir. “Sarışınlarda daha güzel görünüyor diye daha çok sarışınların dövme yaptırdığını” söyleyen 72 yaşındaki Nazimiyeli F. T. “yöredeki bir kısım erkeğin de kollarına dövme yaptırdığını” bu bilgilere eklemiştir.

Tuncelilerin dövmeleri genel olarak yüz, kol ve ellerine yaptırıldıkları gözlenmiştir. Vücudun başka yerinde dövme figürlerine rastlanmamıştır. Örneğin 72 yaşındaki Nazimiyeli F. T.’nin kollarında, yüzde altında daire içinde bir çizgi (Φ), yanaklarda iki nokta (••) ve çenede üçgen şeklinde üç nokta (•••) bulunmaktadır.

Dövmede kullanılan semboller dövmeyenler bazen kendileri seçerlermiş, bazen de dövmeci kişi karar vermiş. Tunceli araştırmasında örneklem grubundaki kişilerde dövme sembolü ⁵ olarak daha çok daire içinde nokta (⊙), daire içinde bir çizgi (Φ), üç dişli tarak (m), üçgen şeklinde üç nokta (•••), iki nokta (••) ve tek nokta (•) sembollerinin tercih edildiği tespit edilmiştir.

Örneklem grubunda, 92 yaşındaki Nazimiyeli E. G.’nin gözlemine göre, dövme sembollerini daha çok göçer Şavaklar ve Bertij aşireti kökenli. Nazimiye Güzel Pınar Köyü’nden 97 yaşındaki E. K. ise “kendisinin Kureşan aşiretinden olduğunu ve bu geleneği Şıxan aşiretinden öğrendiklerini” ifade etmiştir. Aşiretler arası kültürel geçişlerin olduğunu ve göçer aşiretlerin aracı rolü üstlendiklerini gösteren tüm bu örnekler, Tunceli’de bağlı olunan aşirete göre belirli figürlerin kullanılmadığı biçimindeki tespiti doğrulamaktadır.

Araştırmada Diyarbakır, Mardin gibi öteki illerden Tunceli dövme sanatının etkilendiği gibi Tunceli’nin de görece öteki illeri etkileyebildiği tespit edilmiştir. 73 yaşındaki Ş. Ö. kendisine zaman zaman “Karadenizli misin?” diye sorulduğunu ve dövme geleneğinin Karadenizlilerde de olduğunu söylemiştir.

Bir genelleme olarak, Tunceli’de Kırmanç Kürtleri arasında deq (dövme) geleneğinin daha sık görüldüğü ifade edilmiştir. Yerleşim olarak ise Ovacık, Nazimiye, Pertek ve Çemişkezek’te yaygın olduğu halde Mazgirt gibi ilçelerde daha az rağbet görmektedir.

⁵ Anadolu’da halı, kilim, ahşap süsleme ve dövme gibi alanlarda kullanılan: **Tarak motifi**, genellikle evlilik ve doğum ile ilişkilidir. Bu motif, evlenme arzusunun ve doğumu kem gözlere karşı korumayı; **Noktalı motifler**, doğurganlığı, kötülüklerden korunmayı; **Daire veya güneş şeklindeki motifler** ise dinî bir duygu telkinini ifade etmektedir.

Araştırmada **süreç içerisinde Tunceli dövme geleneğinin değişimi ve sürdürülebilirliği** konusu üzerinde durulmuştur. Bunun için örneklem grubuna bir dizi alt soru yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar itibarıyla:

— *Tunceli’de dövme, geçmiş dönemlerde yaygın olduğu halde günümüzde daha az rağbet görmektedir ve yok olmaya yüz tutan gelenek haline gelmiştir.*

— Geçmişte yaşlılarla birlikte genç kız ve kadınlar, hatta çocuklar ve erkekler de dövme yaptırdıkları halde günümüzde dövme yaptıranların sayısı çok azalmıştır. Kentte dövmesi olan insan arandığında 60 yaş ve üzeri ve özellikle kadınlarda mevcut olduğu gözlenmiştir. Örneklem grubundan edinilen bilgiye göre, Tunceli’de geçmiş dönemlerde özellikle güzel Ermeni kızlar dövme yaptırırlar, Alevi Kürtler de bunlara özenirlermiş.

— *Günümüzde Tunceli’de özellikle gençler arasında geleneksel dövme yerine (tüm dünyada olduğu gibi) tattoo görece yaygınlaşmaya başlamıştır.* Bu beden resim sanatında geleneksel figürler yerine (ejderha, manken, futbol, oto gibi) moda figürler kullanılmaktadır. Az sayıda birkaç örnekte Aleviliği, Hz. Ali’yi veya Hz. Ali’nin kılıcını simgeleyen figürlerin kullanıldığı gözlenmiştir.

— *Geleneksel dövmeğe az rağbet edilmesinin nedenleri* olarak:

(a) Öncelikle *popüler kültürün etkisi* altındaki yeni kuşaklar dövme geleneğini “modası geçmiş” olarak değerlendirmekte ve yaptırmamaktadırlar. 72 yaşındaki Nazimiyeli F. T.’ye göre “Tuncelili gençlerin çoğunluğu büyük kentlerde ve Avrupa’da yaşadıkları için Batılı kültürün etkisi altında geleneksel dövmeğe tavır almaktadırlar”. 82 yaşındaki Nazimiyeli ve Turuşmek aşiretinden olan F. K. ise “gençlerin dövmeğe rağbet göstermemelerini, canlarının acıyacağı korkusuna bağlamaktadır”.

(b) Öte yandan, *Tunceli’den dışarıya 1950’lerden sonra artan yurtiçi ve yurtdışı göç hareketleri* sonucunda, gidilen yerde “dışlanmak kaygısı” ve/veya uğradıkları “*mahalle baskısı*” Tuncelileri dövme geleneğini terk etmeye zorlamış. Örneğin, Tunceli’de özellikle “Rum Alevileri” denilen kesim dövme figürü olarak haç işareti (+) kullandıkları halde, sonradan bu figürü kullanmamaya, dövme yaptırmamaya ve hatta mevcut dövmelerini de sildirme yoluna gitmişlerdir.

Bunun canlı bir örneği olarak, örneklem grubundan 65 yaşındaki Nazimiyeli P. K.’nin yüzünden ameliyatla silinmiş dövme izi tespit edilmiştir. Aynı kişinin gençlik fotoğraflarında ise alında belirgin haç (+), yanaklarında nokta (●) ve çenesinde üçgen şeklinde üç nokta (•••) dövmesi bulunduğu belgelenmiştir. Bu dövmelerden sadece alındaki haç (+) simgesi silinmiştir. Olayı açıklamak istemeyen P. K., ısrarımız üzerine şu bilgileri vermiştir:

Dövmelerimi 15 yaşındayken annem yaptı. Dövmelerimi çok sevdiğim halde, sonradan beni Ermeni zannetmesinler diye, o zamanın parasıyla bin lira vererek Küçükçekmece’de (İstanbul) bir doktora dövmelerimi sildirmek istedik. Alnımdaki dövmeyi silen doktor, diğer dövmelerimi silmedi, ‘bunlar kalsın, sana zarar vermez’ dedi.

(c) Dövme geleneğinin terk edilmesinde bir diğer etken de *Tunceli’de etkili/yetkili kişi ve kurumların bu geleneği desteklememeleridir.* Tunceli Dövme Sanatı üzerine Üniversite, Belediye, Dernekler vb.nin proje, kitap, makale, gazete yazısı gibi herhangi bir çalışmasına rastlanılmamıştır.

Son olarak, **Tunceli dövme tekniği ve dövmecileri** hakkında bilgi toplanmıştır.

Örneklem grubundan edinilen bilgiye göre, *Tunceli’de uygulanan dövme tekniği Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinkinden çok farklı değildir.* Tunceli’de de dövme uygulamasında iğne tekniği kullanılmaktadır.

— Desenin boyutuna göre 3–5 iğne kullanılabilir.

— Ritimli vuruşlarla deriyi desen işleniyor, kan çıkıyor, açılan delikten boya deri altına nüfuz ediyor.

— Yara bir hafta içinde kabuk bağlıyor. Kabuğun altından yeşil ve mavi renkte olabilen asıl dövme figürü kalıcı olarak deride yerini alıyor.

— Dövme yarasının iyileşmesi için Güneydoğu’da “merbain” denilen ilkbahar mevsimi tercih edildiği halde, Tunceli’de “wessar” (ilkbahar) veya “payız” (sonbahar) mevsimleri tercih edilebilmektedir.

— Öteki yörelerin dövmeleri ile Tunceli dövmesi arasında görece bir fark dövme malzemesi (boyası) konusunda gözlenmiştir. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde “kız çocuğu doğuran anne

sütü” kullanıldığı halde, Tunceli’de “kara koyun sütüne, nar kabuğu, söğüt ağacının veya çam ağacının isisi veya idare lambası isisi karıştırmak suretiyle” kullanılabilir. Tercih edilen bu maddelerin hijyenik açıdan bedene zarar vermemesinin yanında bolluk, bereket, uzun ömür, nazardan korunma gibi kültürel anlamlarının da olduğu ifade edilmiştir.

— Öteki yörelerde olduğu gibi Tunceli’de de halen **dövme yapan yaşlı kişiler** var, ama bir kez dövme yaptıran kişi kendisi de bir başkasına dövme yapabiliyor. Örneğin 92 yaşındaki Nazimiyeli E. G. “kendisi dövmeci olmadığı halde, istek çıkması halinde köyündeki genç kızlara halen dövme yaptığını” bildirmiştir.

— Dövmecilerin genellikle göçer Şavaklardan ve Bertij Aşiretinden çıktığı ifade edilmiştir. Tunceli merkezindeki Çingenelerin de dövme yaptıklarına dikkat çekilmiştir.

Sonuç

Araştırmada elde edilen en önemli bulgu Tunceli’de geleneksel dövmeye rağbet azalmıştır ve yörenin beden işaretleri artık unutulmak üzeredir. Bunda popüler kültürün kuşattığı toplumsal değişme dinamiklerinin etkisi belirleyici niteliktedir. Bunun yanında yurtiçi ve yurtdışına göç eden Tuncelilerin gittikleri yerlerde olası mahalle baskısından kaçınmak kaygısının da olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Tunceli’deki etkili/yetkili kişi ve kurumların, kanaat önderlerinin bu geleneğin sürmesi yolunda gerekli girişimlerde bulunmamaları da bir başka etken olarak değerlendirilebilir.

Hazar’ın (2007) Mardin-Bozhöyük araştırma bulgularına benzer biçimde Tunceli dövmeleri resim değil, resmin düşünce yazısına (ideograma) dönüşmüş şekilleridir.

Araştırma verilerine göre, Tunceli dövmelerinde etnik (Kürt, Ermeni vd.) veya dinsel (Alevi, Rum Alevi vd.) figürler başat değildir. Dövme yaptıran bireylerin bağlı oldukları aşirete göre belirli figürleri kullanmadıkları da tespit edilmiştir. Buna göre, Tunceli dövmeleri, Anadolu dövme geleneği içerisinde motif çeşitlerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Bu gözlem, Serdaroğlu’nun geleneksel dövme ile etnik dövme arasındaki farklar konusunda yapmış olduğu saptama ile örtüşmektedir. Serdaroğlu’na göre (2007: 65):

Bir figür ya da figürler dizini eğer tek bir ‘kavimce’, ‘toplumca’ ya da ‘topluluk’ bireyleri tarafından benimsenmiş ise yaptırılan bu figür ya da figürler dizinine ‘etnik dövme’ diyebiliriz. Yaptığım bu tanımlamadan yola çıkarak; Türkiye’de sadece Süryanilerde Etnik Dövmeye rastladım. İsrail’e gidip Kudüs’te Hacı olduklarında kollarına hacılığı simgeleyen mühür yaptıran Süryanilerde hep aynı şekli görmek mümkündür... Bayanlara yapıldığında ‘Miksiye’, erkeklere yapıldığında ‘Miksi’ denilen bu dövmeler dışında Türkmenlerde, Kürtlerde, Araplarda ise topluluklarına özgü dövme sembolleri yoktur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Şanlıurfa (Kıyas-Harran), Diyarbakır (Merkez), Mardin (Merkez-Kızıltepe), Batman (Merkez) illerinde yaptığım araştırma gezisinde gördüm ki; Türkmenlerde, Kürtlerde, Araplarda yapılan figürler birbirinin aynı ya da benzeridir. Fakat her toplulukta aynı figüre başka başka anlamlar yüklendiğini tespit ettim. Dolayısıyla ülkemizde Süryaniler dışında etnik dövme yapılmamaktadır. Diğer topluluklarda ise geleneksel dövme yapılmaktadır.

Yine araştırma verilerine göre, Tunceli’de uygulanan dövme tekniği Kadioğlu Çevik’in belgelediği Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinkinden çok farklı değildir. Kullanılan boya malzemesi, uygulama zamanı gibi konularda birkaç küçük fark göze çarpmaktadır.

Bu bulgulardan hareketle, “küreselleşme” kavramı etrafında Tunceli dövme sanatının ve geleneğinin sürdürülebilirliği üzerine sosyolojik tartışma yürütülebilir. Günümüzde dünya toplumları bir yandan Batı kültürünün yoğun etkisinde birbirlerine “benzeşirken”, bir yandan da yerli kültürler; iletişim ve teknolojiye gelişmelere koşut olarak daha fazla görünür duruma gelmektedirler. Dövme sanatını esas aldığımız bir yandan Batı kültürünün “tattoo designs”leri yaygınlaşırken, bir yandan da Afrika’dan, Asya’ya farklı dövme geleneği objeleri marka değeri oluşturulabildiği durumda pazar ürünü haline gelmektedirler.

Bu gerçeklik göz önüne alındığında, Tunceli ve diğer örnekleriyle, Anadolu dövme sanatı akademik olarak açıklanmalı ve ardından marka değeri oluşturmak yoluyla Anadolu kültürünün önemli bir objesi olarak küresel ilişkiler ağına eklenmelidir.

Bu önerimizin Tunceli ili için özel önemi şu ki Tunceli göç veren iller arasında ilk sıralarda yer almaktadır; ekonomik ve sosyal sermayesi günden güne azalmaktadır; Tunceli ilinin “kaybeden il” statüsünü tersine döndürebilmek için onun doğa ve kültür turizmi alanlarında “marka kent” statüsü kazanması gerekmektedir. Dövme sanatı böyle bir projede önemli kültür objesi olarak işlev görebilir. Tabi ki bilimsel çalışmalar ile dövme simgelerinin markalaşma sürecinde eski Türk kültüründeki kökleri ile bağlantısı kurulmalı ve anlamlandırılmalıdır. Örneğin dövme figürleri kenti tanıtan reklâm kampanyalarında kullanılabileceği gibi Belediye veya sivil toplum kuruluşları da antetli kağıtlarında, web sayfalarında bu figürleri kullanabilirler. Genç kuşaklara farklı eğitim ve iletişim ortamlarında geleneksel dövme sanatı tanıtılmalıdır; tattoo yerine Tunceli geleneksel dövmesini (en azından figürlerini) tercih etmeleri önerilebilir.

Sonuç olarak, Hazar’ın (2007) önerdiği gibi “ülkemizde özellikle karar verme mercisinde bulunanların dövme yaptırmayı bir yasal düzenlemeyle kontrol altına almaları gerekir. (Ayrıca) dövme üniversitelerde önemli bir sanat konusu olarak incelenmelidir. Bunun için çok geç kalmadan ülke bölge bölge taranmalı ve bir arşiv yapılmalıdır”. Dövme konusunda sosyologlar, resim-grafik-seramik sanatçıları, ilahiyatçılar, hekimler, sanat tarihçileri, filologlar, arkeologlar ve antropologlar bir ekip olarak çalışmalıdır.

Kaynakça

- Arp, R. Edit. (2012). *Tattoos; Philosophy for Everyone; I Ink, Therefore I Am*. West Sussex, UK: Wiley-Blackwell.
- Atkinson, M. (2003). *Tattooed; The Sociogenesis of a Body Art*. Toronto Buffalo London: University of Toronto Press.
- Atlas Dergisi, (Ağustos 2002). “Dövme: Vücudun Tenindeki Nakış”, Sayı 113, s.36–56, İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık.
- Brallier, S.A. et al. (2011). “Visible Tattoos and Employment in the Restaurant Service Industry”. *International Journal of Business and Social Science*. Vol. 2(6): 72-76. Centre for Promoting Ideas, USA.
- Bulut, F. (2002). “Dövme (Tattoo Piercing Kadıköy İstanbul)”, Atlas Dergisi, Sayı 113, Ağustos 2002, İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık.
- Currie-McGhee, L. (2013a) *Tattoos, Body Piercings, and Teens*. San Diego, CA: ReferencePoint.
- Currie-McGhee, L. (2013b) *Tattoos, Body Piercings, and Health*. San Diego, CA: ReferencePoint.
- Diyarbakirli, N. (1972). *Hun Sanatı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Fenske, M. (2007). *Tattoos in American Visual Culture*. New York: Palgrave Macmillan.
- Friedland, L. (2015) *Raising Competent Teenagers; In an Age of Porn, Drugs and Tattoos*, Summer Hill: Rockpool Book.
- Halaçoğlu, Y. (1994). “Damga”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, s. 454–455. Ankara: TDV
- Hazar, M., (2007). “Mardin “Kızıltepe-Bozhöyük Yöresinde Beden İşaretleri”, Diyarbakır ve Makalelerle Mardin. Cilt III, s. 347–365, Mardin Valiliği, İstanbul: İmakofset.
- Hirschmann, K. (2013). *Tattoos, Body Piercings, and Art*. San Diego, CA: ReferencePoint.
- Jeffreys, S. (2000). “Body Art and Social Status; Cutting, Tattooing and Piercing from a Feminist Perspective”. *Feminism & Psychology*. Vol. 10(4): 409–429. London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage.
- Kadıoğlu Çevik, N. (1996). “Anadolu’nun Bazı Yörelerinde Dövme Adeti ve Bu Adetin Çağdaş Yaşamdaki Yeri”. *Türk Halk Araştırmaları Sonuçları Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı, HAGEM Yayınları.
- Kaştan, Y. & Kaştan, Y. (2009). “Antalya yöresi yörüklerinde av” *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Derisi*, Yıl 1, Sayı 1, s. 413–433.
- Kayser, A. (2010). *Vücut dövmelerinin adli bilimler açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Danş. M.F. Yavuz, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı.
- Mardinlife Dergisi, (Mart-Nisan 2008). “Kalcı Makyaj: Dak (Dövme)”, s.36–39, Mardin.

- National Geographic Dergisi, (Şubat 2015). “Tendeki Desen Dövme”, Sayı 166, s.32–55, İstanbul: Doğu Dergi Grubu.
- Parry, A. (2010). *Tattoo; Secrets of a Strange Art*. E-Book: www.findatattoo.com
- Serdaroğlu, F. (2007). *Dövme Sanatı*. E-Kitap: www.dovmekitabi.com
- Shoham, E. (2015). *Prison Tattoos; A Study of Russian Inmates in Israel*. London: Springer.
- Yaran, R. (1994). “Dövme”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, s. 521-522. Ankara: TDV
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). *Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, Ö.D. (2015). *Dövme yaptıran erişkinlerin kişilik özellikleri, kimlik yönelimi özellikleri ve beden algılarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Danş. A. Çevik, Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- West, T. (2011). “The Taboo of Tattoos: Changes in Body Art during the New Deal and World War II”. *Journal of Research Across the Disciplines*. Jacksonville University.
- Zimmer, C. (2011). *Science Ink; Tattoos of the Science Obsessed*. New York: Sterling.

Ek-1:

Extended English Abstract

In this article, Anatolia tattoo tradition and art are examined of Tunceli culture. Tattoo is accepted the first father of writing is defined to aim of decoration or giving message and to paint specific cultural figures to the body and lower part of skin surface. Tattoo is one of subject of social sciences especially sociology and antropology, tattoo is dating back to old periods of history, and it is seen in all societies as a cultural object. The tattoo is also a colorful elemen of Anatolian civilization. As a sociological context of tattoo is used to show an occupation group as a ‘mark’, social statute or tribe and tariqat of a person’s society. However, there is a belief such as Anatolian tattoo motifs protect to people from illness and the evi leye and these motifs bring beauty and bravery.

According to information in literature, feature of Anatolia tattoo art and tradition is:

- (1) *Tattooed People*: Generally, there are body pictures, which named as a ‘*dövün*’ of middle age and over men and women. Women prefer to *dövün* on their jaw, under of jaw, ankle, neck, chest and hands. Men prefer to *dövün* on their nose, middle part of forehead, on their hands wrist and the arms.
- (2) *Tattooists*: they are called as a ‘*gurbel*’ in the region, they continue to their life by selling minör equipments such as bead and needle, and they receive egg, barley, wheat, etc as a reply. They are itinerant group. Nowadays, this job is in lost occupations groups.
- (3) *Application Technique*: The determined figur is drawn on body via burned matchstick before making *dövün*. It is beaten again with three or nine strongly tied needles. In this beaten period, the mixture, which is prepared from sheep bile and collected soot from under the cauldron, is put in lower skin. Crusted wound gets better bye the time and figur appears.

Anatolia tattoo art is a general expression of composition of different local specifics. Tunceli region is the most specific city in Turkey with its geographical density of ‘Alevi’ and ‘Kurd’ identities. More than 90% population in Tunceli, societies are formed from tribes and these tribes are different from general society. According to this information, the aim of this research is to describe Tunceli tattoo art, which is estimated specific, and to determine its similarities and differences from Anatolia tattoo art. At the same time, this information are quality to assist in Anatolia tattoo art literature.

Datas in Article are gotten after face-to-face interviews, which are prepared by researches via their developed standart question form, and 15 people (who had tattoos on their body) in 2010 in Tunceli. Tunceli tattoo art sample pictures are presented in Article's addition part (with approval of source people). Research sample group is determined according to 'Snowball Sampling Technique'. This technique is criticized by worrying about its weakness of representation but it is preferred cause of its larger universe.

The general result from the research is:

- (1) Tunceli tattoos are not Picture; they are ideogram form of Picture.
- (2) Tunceli tattoo technique is not more different from East and South-East Anatolia regions. There are some small differences about paint materials and application time.
- (3) Ethnic or religious figures are not dominant in Tunceli tattoos.
- (4) Tribe's figures also are not dominant in Tunceli tattoos.
- (5) According to this, Tunceli tattoos can be evaluated a kind of figur in Anatolia tattoo tradition. If tattoo figures are only own a culture group and the others do not use to the figures, there is 'Ethnic tattoo'. As a general result of these researches, Suryanis only use to ethnic tattoo in Turkey. The tattoo figures of Turkmens, Kurds and Arabs are same or similar but same figures can have different meaning in each culture group. As seen in Tunceli sample, tattoo figures can be decided by tattooed people or tattooists. In Tunceli research, people who are in sample group use to tattoo symbol ⁶ especially: Point in a circle (⊙), line in a circle (⊕), three toothed comb (m), three points such triangle-shaped (•••), two points (••) and a single point (•) sembollerinin tercih edildiği tespit edilmiştir. Örneklem grubunda, 92 yaşındaki Nazimiyeli E.G. is from Nazimiye and 92 years old in Sample group and according to E.G.'s observation, the tattoo symbols are especially from nomadic tribe origin of Şavaklar and Bertij. E.K. is 97 years old from Nazimiye Guzel Pinar Village said to: 'I'm from Kureşan tribe and I've learned this tradition from Şixan tribe'. These all samples show there are cultural transitions between tribes and nomadic tribes act as a mediator and these samples confirm to not use determined figures according to tied tribe in Tunceli.
- (6) In Sociological, interest of traditional tattoo art is decreased in Tunceli and 'tattoo desgins' concerning Western Culture become widespread. It is more important reason of cultural neighborhood press over these people who are migrating out of city and their escaping idea of these possible cultural neighborhood presses. In addition, effective/authorized person and institutions do not attempt to continue this tradition. It is another important factor.

According to this reason, the suggest of researchers is Tunceli and Anatolia tattoo art should become brand value via scientific researches and add to global relation networks.

This suggestion is important for Tunceli because it gives migration as a first city among giving migration cities and its economic and social capital are decreasing from day to day. Tunceli needs to have 'brand city' statute in natural and cultural tourism area to invert its 'lost city' statute. Tattoo art can be important cultural object like in this Project.

⁶ As a used in carpet, pileles carper, wood decorate and tattoo ares: **Comb motif** is usually concerned with marriage and the birth. This motif express' to wish of marriage and to protect to birth against evil eyes. **Pointed motif** express' prolificacy and protection from badness. **Circle and the Sun motifs** express a religious feeling inspiration.

EK-2:
Tunceli Dövme Sanatı Örnekleri

